

Alleen op slechte dagen

Colofon

ISBN: 978 94 6365 235 3

1e druk 2020

© 2020, Rudolf Bijlsma

www.rudolfbijlsma.nl

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel

of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Alleen op slechte dagen

Rudolf Bijlsma

Mei '45

‘Nu hoor ik het weer,’ zegt Debner. Hij wijst naar de barrière. In hun vervuilde uniformen liggen ze languit op de stoffige planken van het huis en proberen nog een keer het onbekende geluid op te vangen.

Ori sluit zich af voor alle andere zaken, de monotone brom aan de rand van de stad waarvan ze vermoeden dat hij van de aanvallers komt en het gerinkel van vallende stenen. Hij focust zich op het vreemde, vredige geknisper dat achter de barrière klinkt.

‘Ik hoor niets,’ zegt Kittel. Dat is niet zo vreemd, want zijn beide oorlellen zijn afgescheurd door een explosie twee dagen geleden. Debner en hij hebben hem gevonden tussen het puin van het gebouw waar hij een schuttersput had gemaakt. Het lijkt alsof hij wil opstaan, maar Ori weet hem tegen te houden door met zijn vlakke hand op zijn rug te drukken. Ze mogen niet omhoog komen. Ze moeten hier blijven liggen. De ramen van het gebouw zijn geblindeerd en door de barrière zien ze niets meer van de straat en de verlaten omgeving. Zo hoort het. Zolang ze het niet zien, is het er niet.

‘Blijf liggen,’ sist hij hem toe. Sinds vanmorgen wil die plichtsgetrouwe dwaas hen de dood in jagen met zijn ideeën om zich op straat te vertonen en kapitein Muller te zoeken. Maar dat laten Debner en hij niet toe. Ze hebben met z’n drieën een onuitgesproken pact gesloten. Ze gaan niet meer terug naar het front.

Dan hoort hij het weer. Een zacht, haast timide geluid net achter de stenen. Ze kunnen het gevaar niet langer ontkennen. Hij kijkt naar Debner, die in zijn jaszak zoekt en

een Walther P38 tevoorschijn haalt. Kittel pakt een dolk van de jeugdeenheid. Zelf heeft hij het ultieme wapen naast zich liggen waarmee hij de indringer kan wegvagen. Een pantservuist waarmee hij waarschijnlijk ook de barrière en een deel van de straat zal vernietigen. Maar dat maakt voor de straat weinig uit. Die is door de vele bombardementen toch al vernield.

Een schot met het wapen zal hem waarschijnlijk een machtig gevoel geven, misschien zelfs wel blijdschap dat hij de chaos om hem heen nog verder kan vergroten. Het is lang geleden dat hij zich gelukkig voelde. Eigenlijk kan hij zich niet eens herinneren wanneer dat voor het laatst was. Wellicht ergens voor de aanval op Nederland. De veilige dagen van zijn jeugd, toen zijn ouders nog leefden en hij over de heuvels bij het grensdorp Eijsden zwierf.

Hij pakt de lange metalen buis en richt deze naar voren. Het liefste zou hij alles om hem heen willen wegvagen. De aanvallers, de oorlog, maar ook het regime. Gelukkig zit de granaat die hij heeft meegekregen niet in de buis, anders kon hij nog in de verleiding komen.

‘Hoeveel van die granaten zijn er nog, Sandberg?’ vraagt Kittel bezorgd.

‘Eentje,’ zegt Ori. Hij heeft hem dit vanmorgen ook al uitgelegd.

‘Niet meer?’

‘Nee, niet meer. Ik heb er eentje gekregen bij de uitleg over de pantservuist.’

Hij richt de buis op de barrière en kijkt door de kruisgaard naar de rommelige opeenstapeling van stenen, glas en hout. Bij de uitleg vertelde een oude sergeant hoe de vuist werkte. Met dit wondermiddel kan het leger van het volk de opmars van de aanvallers stoppen, beweerde hij. De pantservuist

vuist zal de tanks vernietigen. De hordes uit het Oosten zullen doodbloeden in de straten van de stad.

Hij is nooit van plan geweest om met het wapen te schieten. De barrière beschermt ze tegen het gevaar. Het maakt niet uit wat er achter die stapel stenen gebeurt. Al verschijnen er tanks en soldaten van welk leger dan ook in de stad. Zolang ze achter de barrière blijven, zijn ze veilig. Als ze zich maar aan het strakke protocol houden. De oorlog kan niet lang meer duren, een paar dagen hooguit. Ze zijn passanten, ze hebben er geen bemoeienis mee. Ze moeten wachten tot de aanvallers passeren en het regime valt.

‘Verrek,’ zegt Debner en Ori begrijpt meteen waarom. Bij de barrière staat de veroorzaker van de verstoring van het wankele evenwicht waarin ze nu al een paar dagen verkeren. Het is een lelijk, mager hondje dat heel voorzichtig langs het puin bij de ingang schuifelt. Door het vele stof op zijn lange vacht lijkt het meer op een grote marmot dan op een hond. Het schepsel snuffelt aan de stenen en beweegt heel langzaam, alsof iedere beweging een marteling is. Toch is de manier waarop hij langs de barrière passeert verontrustend, bedenkt Ori. Als zo’n klein fragiel beest er al langs komt dan kunnen ze onmogelijk volhouden dat ze hier veilig zijn voor de aanvallers. En die constatering zou het wankele pact tussen hen drieën kunnen aantasten. De roep om zich op straat te vertonen en kapitein Muller te zoeken, zal weer terugkeren bij Kittel. Helemaal als Debner zich er ook mee gaat bemoeien.

‘Kom maar hierheen,’ roept Kittel. Hij strekt zijn arm uit om de hond naar zich toe te halen.

‘Dat beest kan hier niet blijven,’ zegt Ori kortaf. ‘Het zal ons verraden.’

‘Dat is een lief schnauzertje. Die verraadt ons niet. Die hadden wij vroeger ook.’

Ori ziet dat hij zijn dolk naast zich op de grond heeft gelegd. Hij kan Kittel plaatsen in massale bijeenkomsten van het regime, maar niet in een huis met een vrouw, een kind en een hond. Toch ziet hij voor het eerst een glimlach op dat stoppelige, ingevallen gezicht. Kittel heeft donkere oogkassen die hij regelmatig dichtknijpt, waardoor zijn ogen vaal en vochtig worden. Nu glanzen ze, terwijl hij met zijn vingers het beest naar zich toe lokt. ‘Kom maar,’ zegt hij op een hoge toon alsof hij een kind toespreekt. ‘Kom maar.’

Het schepsel kijkt niet op. Onverstoorbaar beweegt het door de puinhopen van het huis, zoekend, snuffelend.

Kittel begrijpt niet wat er op het spel staat, denkt Ori. Het gaat niet om het grote geheel waar ze zich in bevinden. Die enorme, onbegrijpelijke oorlog waar ze noodgedwongen in verzeild zijn geraakt en waar ze geen enkele invloed op hebben. Het gaat juist om dit soort kleine gebeurtenissen, een hond die bij de barrière snuffelt, een gewonde soldaat op straat, de kameraden die ze zijn kwijtgeraakt. Juist in dat soort zaken, in de details, loert het gevaar. Het gaat niet om de complexe chaos om hen heen of de verdediging van de stad. In dat spel hebben zij slechts een minuscule rol, zijn ze vervangbare pionnen, nietige onderdelen. Alleen in de details zijn er nog keuzes mogelijk. Daar ligt voor hen het verschil tussen leven en dood. Tussen blijven staan op dat onbegrijpelijke toneel of er met een klap vanaf donderen. Daarom moeten zij hun wereld zo klein mogelijk maken en alle invloeden van buiten het huis weren. Ze mogen niet praten over de naam van de stad, de naam van het regime of zelfs de naam van de leider. Waarschijnlijk zit die fanatiekeling een kilometer of vijftien verderop in zijn bunker of in de rijksdag. Zijn lot staat vast, dat van

hen niet. Ze zijn slechts hier aanwezig en hebben geen rol in de verdediging van de stad, ze mogen zich niet met hem verbinden.

Kittel heeft iets in zijn hand. Het is voor een groot deel verborgen achter zijn vingers, maar het lijkt op een stukje duurbrood. Misschien heeft hij vanochtend niet alles opgegeten van zijn deel van het karige rantsoen, of misschien heeft hij wel in het geheim een nieuw blikje geopend. De woede die Ori bij die laatste gedachte voelt, is groter dan hij wil toelaten, want woede is riskant in deze omgeving, het brengt hem en de anderen alleen maar in gevaar. Woede is een luxe die ze zich niet kunnen veroorloven. Toch kan hij zijn boosheid nauwelijks onderdrukken.

‘Wat heb je daar?’ sist hij Kittel toe.

‘Iets te eten voor het hondje.’

Het beest lijkt te reageren op het brood. Voor even gaat de harige kop omhoog en worden zijn met pus bedekte ogen zichtbaar.

‘Kom maar hiernaartoe, hondje,’ zegt Kittel op een hoge toon. ‘Kom maar hier.’ In zijn hand bevindt zich een stuk afgebroken duurbrood. Heel voorzichtig en haast mechanisch komt de hond op ze af.

Ori ruikt de zure geur en stelt zich voor dat hij er langzaam op kauwt. Hij kan het taaie brood proeven en doorslikken. Er loopt speeksel langs zijn tong. Het is uren geleden dat ze voor het laatst hebben gegeten. Ze hebben nog twee stukken duurbrood, een paar biscuits en enkele flessen water. Ze moeten hun voorraad zoveel mogelijk sparen. Hij merkt iets aan het beest dat zijn gedachten over het bewaren van het brood verandert. De hond is blind. Dat verklaart het talmen bij de ingang en de manier waarop hij reageert. Zijn wereld wordt beheerst door geuren en geluiden, door vuur,

stemmen en rook. Hij heeft geen idee van de oorlog. Uit medelijden strekt hij ook zijn arm naar de hond uit. Eigenlijk is er geen logische reden te bedenken waarom hij het beest zou willen aaien. Het is harig en vies, een bewegende verzameling van puin, stof en vlooiën. Waarschijnlijk brengt het alleen maar ziektes. Toch beweegt hij met zijn vingers om de hond te lokken.

‘Ik heb nog een stukje biscuit van vanmorgen overgehouden,’ zegt Kittel opgewekt. ‘Dat doe ik altijd, iets overhouden.’

Hij lacht en Ori ziet zijn tanden en kiezen, een zielige verzameling waarmee hij het duurbrood waarschijnlijk niet eens weg kan krijgen. Misschien zuigt hij erop.

Hij strekt zijn arm nog iets verder uit. Naar dat arme, stinkende mormel dat heel voorzichtig aan het biscuit likt. De hond ruikt nog het meest naar uien, een scherpe geur die zich mengt met de andere, inmiddels bekende geuren. Kittel ruikt naar aardappels, Debner naar augurken. Hij heeft geen idee hoe hij zelf ruikt. Door de lucht van de mannen met een groente te vergelijken, verzacht hij de stank van hun lichamen en kan hij met ze omgaan. Zo kan hij ook het hondje accepteren. Ze liggen dicht bij elkaar en hebben zich al maanden niet kunnen wassen. De laatste keer was toen hij met een groep andere mannen van de arbeidsinzet in de buurt van een beek van een dorpje moest werken. In de middag mochten ze van de opzichter even met hun handen door het water.

Buiten het gebouw klinkt een vaag onheilspellend gerommel. Het is een nieuwe serie van onbestemde klanken waar je met gemak oprukkende tanks en geschreeuw van vijandelijke soldaten in kunt horen. Maar misschien is het iets heel anders. De aanvallers verankeren hun raketwerpers

in de grond zodat ze het centrum van de stad onder vuur kunnen nemen. Met wat fantasie of misplaatste hoop zou hij het ook nog kunnen vergelijken met een dreigend onweer. Zolang ze zich op het brood en het hondje concentreren, blijft het onweer en wordt het vastgepind bij de randen van de stad.

‘Pak het maar,’ zegt Kittel. Hij weet de hond aan te raken en zelfs een stukje biscuit tegen de harige kop aan te duwen. Ergens tussen die verzameling van stof, puin en klitten zit een mond en tanden. De hond begint het aangeboden voedsel te besnuffelen.

‘Dat het stomme beest nog leeft,’ merkt Debner naast hem op. ‘Hij is zo blind als een nachtvlinder.’

Ori draait zich naar hem om. Debner heeft weer die mysterieuze, haast arrogante glimlach over zich, alsof het hem niet interesseert wat er met de anderen gebeurt. Hij is de enige die nog een compleet uniform draagt. Hij heeft zelfs de rood-zwarte armband van het volk nog om zijn linkerarm. Op het zwarte vlak is een rood vierkant zichtbaar. Dat maakt hem in rang korporaal van hun eenheid. Kapitein Moller heeft drie rode vierkanten. Ori heeft ze samen wel eens zien overleggen over de verdediging van de stad. Toch is juist die glimlach ook de reden waarom Ori hem als kameraad uitgekozen heeft. Debner is grof gebouwd met een groot kaal hoofd dat afsteekt bij de rest van zijn lichaam. Ondanks de voedselschaarste is hij niet mager. Door die mysterieuze glimlach heeft hij grip op de gebeurtenissen. Bovendien houdt hij zich tot nu toe aan het pact.

‘Misschien leeft hij nog omdat hij blind is,’ zegt Ori. ‘Hij weet niets van de oorlog, dus de oorlog laat hem met rust.’

‘Juist,’ zegt Kittel. ‘Omdat hij nog leeft wordt hij onze mascotte. Hij wordt onze huishond.’

Die onverwachte zachte kant van Kittel is verrassend. Hij is meer dan een fanatiekeling die niets liever wil dan vechten en sterven voor het regime. Deze versie van Kittel lijkt nog het meest op een zorgzame vader die het warrige haar van zijn hond strijkt zodat er langzaam een soort snuit tevoorschijn komt. Vervolgens prijst hij het lelijke beest op een hoge toon, tot er een staart begint te kwispelen.

‘Dat stomme beest wordt ons alleen tot last,’ oordeelt Debner fel.

Hij heeft gelijk, realiseert Ori zich. Het gemak waarmee het beest een plek opeist is geen goed teken. Toch wil hij hem niet wegsturen, want Kittel is er gelukkig mee. De onrust die hij vanmorgen vertoonde en zijn opmerkingen dat ze op straat moeten gaan om de anderen te zoeken zijn vergeten. Hij is volledig verdiept in zijn rol van huisvader. Elke minuut die ze in dit huis kunnen blijven zonder invloeden van buiten is meegenomen. Ze moeten het zo lang mogelijk rekken. Dit huis is veilig. De bizarre gebeurtenissen in de buitenwereld ontwikkelen zich verder, maar hier bestaan ze niet. Ze worden opgevangen door de barrière zolang ze zich hier schuilhouden, zolang ze dat blinde hondje aaien.

‘Hij kan niet eens meer eten,’ merkt Debner op.

‘Toch wel, kijk maar naar zijn bek,’ zegt Kittel trots. ‘Ik denk dat hij vooral dorst heeft.’

Hij houdt zijn handen beschermend om de harige kop heen. De hond brengt een onvermoede, menselijke kant in hem naar boven. Tot nu toe sprak Kittel alleen maar over het verdedigen van de stad en zijn trouw aan de leider. Hij noemde hem zelfs bij zijn naam. Bij de hond vertoont hij een ander gedrag. Een door de oorlog weggedrukte, zachte kant die tegenwicht biedt aan de fanatieke en blinde volger in hem. Misschien zou Kittel wel een betere bondgenoot

kunnen zijn dan Debner, bedenkt Ori. Misschien lijkt Kittel veel meer op hem, meer een slachtoffer dan een vechter. Toch mag hij die hond niet te veel water geven. Vanmorgen hebben ze de voorraad berekend. Met de flessen mineraalwater in de kelder kunnen ze het misschien nog twee dagen volhouden. Dat zou samen met het duurbrood en de biscuits genoeg tijd kunnen zijn zolang het huis niet aangevallen of gebombardeerd wordt. Elke druppel water die het beest opslurpt, verkort de tijd die ze in het huis hebben. Elk stukje duurbrood dat ze in die stinkende bek stoppen, brengt het moment dichterbij dat ze de veiligheid van deze muren moeten verlaten. Het is onduidelijk wat daarin de juiste balans is. Wanneer komt de aanval? Van wie komt de aanval? Hoelang kunnen ze nog wachten? Wanneer verandert verschuilen in desertie? Ze bevinden zich in een ondoorzichtige geheel van een eindeloze reeks variabelen met als inzet hun eigen levens. Het is zaak om de keuzes klein te houden. Elk moment dat ze in dit huis verblijven is winst. Ze mogen niet naar buiten. Hij moet er alles aan doen om dat te voorkomen.

Vertederd kijkt hij toe hoe Kittel de hond een groezelig glazen kommetje met water voorzet. Heel voorzichtig komt een zwart tongtje tevoorschijn dat gretig hun kostbare watervoorraad begint op te likken. Het is allemaal zo dubbel. Hij gunt het beest het water en is blij dat Kittel zo ontspannen is. Tegelijkertijd wil hij dat vlooiemonster het liefste naar buiten zetten. Een grauwe onrust in hem doet hem de indringer haten, maar daar kan hij beter niet naar luisteren. Diezelfde onrust heeft hem steeds dieper de oorlog in getrokken. Door de onrust heeft hij zich bij de aanval op Nederland gevangen laten nemen.

Buiten klinkt weer een lage donder. Deze keer lijkt hij

harder en wordt hij aangevuld met nieuwe onbekende geluiden, vliegtuigen wellicht. Het huis trilt op zijn grondvesten. Hoelang kunnen ze hier nog blijven? Hoeveel tijd is er nog?

Het water in het kommetje begint te klotsen. De houten vloer waarop ze liggen kraakt. De schnauzer stopt met drinken en kijkt omhoog.

‘De aanval gaat beginnen,’ zegt Debner plechtig, alsof daarmee de gebeurtenissen zijn verklaard. ‘Ik denk dat het Russen zijn,’ voegt hij er nog aan toe.

Ori komt tegelijk met Kittel omhoog. Het is beter om de vijand niet te benoemen, om hem geen naam te geven. De vijand moet vaag blijven, want dat houdt hem aan de randen van de stad.

‘Waarom zouden het niet de Amerikanen zijn?’ vraagt Kittel fel. Hij heeft de hond nog steeds vast tussen zijn handen, maar veel ruwer dan voorheen. Het lijkt alsof hij de harige kop samenknijpt en in de bak met water duwt. Het beest begint te piepen met een hoge, klagende kreet. ‘Het kunnen toch net zo goed de Amerikanen zijn,’ roept hij. ‘Die hebben veel meer vliegtuigen.’

De muren trillen. Vanuit de vloer komt een laag zand omhoog, die bij het neerdalen in hun kleren en in de wapens trekt. De ronde buis van de pantservuist raakt gevuld met zand. Ori richt de loop van het wapen naar beneden om het zand te laten ontsnappen. Als er een vijandelijke tank in zijn vizier komt zal hij wellicht schieten, ondanks de verpletterende gevolgen, want dan wordt de schuilplaats ontdekt. Toch, als het moet dan zal hij schieten.

‘Het zijn niet de Amerikanen,’ zegt Debner beslist.

Zijn woorden hebben meer impact op Kittel dan de bombardementen. Ori merkt het in de manier waarop hij de hond behandelt. Hij knijpt hem hard in zijn keel. Plots staat daar

weer de fanatieke, felle Kittel met weinig oog voor de situatie waarin ze zich bevinden. Precies de persoon die ze hier niet kunnen gebruiken.

‘Waarom zouden ze het niet zijn?’ vraagt hij met een rood hoofd. ‘Denk je dat ze ons overlaten aan de Russen? Dat is waanzin, we moeten samen met de Amerikanen vechten.’

Ineens schiet de hond weg. Een korte hoge gil klinkt en het beest rent naar de stenen barrière, veel sneller dan het tot nu toe bewogen heeft.

‘De Amerikanen zullen komen en dan sluiten we ons daarbij aan,’ roept Kittel. ‘De Russen bloeden leeg op onze verdediging.’

Het zijn dezelfde holle woorden die Ori al zo vaak heeft gehoord. Ze maken deel uit van de zinloze aanmoedigingen die de officieren naar hem hebben geschreeuwd bij de verdediging van de Seelow-hoogte. Het is het gebrul van aanvoerders in nood. Het zijn de laatste stuiptrekkingen van een stervend regime.

Toch hebben die woorden nog steeds effect. Hij ziet het bij Kittel gebeuren. Ze pompen hem op tot een fanatieke wreker van formaat. Hij gaat rechtop staan. De stad moet verdedigd worden, de plicht roept. Hij kijkt gretig naar Ori’s pantservuist. Waarschijnlijk wil hij met het wapen naar de vijandelijke tanks rennen. In de staat waarin hij nu verkeert, lijkt dat voor hem waarschijnlijk een zinvolle daad. Het zou niet lang duren voor ze hem doodschieten, maar het is wel een actie die zijn leven voor een korte tijd een betekenis en een richting geeft. Het lijkt alsof hij die uitweg overweegt. Het is een pijnlijk balanceren tussen toekijken en handelen. Een keuze tussen blijven leven met schaamte en onzekerheid of sterven met een illusie van vervulling en plicht.

‘We moeten ons weer bij het commando melden,’ zegt

Kittel ongeduldig. 'We zijn nu al twee dagen hier en doen niets anders dan afwachten en op de grond liggen. De strijd is daar.'

Hij wijst voor zich uit naar een vaag niets waar hij waarschijnlijk andere eenheden van het volk vermoedt. 'We verdoen onze tijd, we moeten helpen.'

'Daar is het nu al veel te laat voor,' reageert Debner.

Hij stookt het vuur in Kittel alleen maar op met die sombere opmerking, denkt Ori. Het is precies de discussie die ze niet moeten voeren. Er is niets te laat of te vroeg. In deze stad is er alleen maar oorzaak en gevolg. Ze moeten op hun buik blijven liggen en de schnauzer aaien. Aaien en liggen, tot alles voorbij is.

Hoopvol kijkt hij of het harige beest weer tevoorschijn komt. Even meent hij zelfs iets donkers te herkennen bij het puin. Misschien snuffelt hij daar wat. Er is nog water in het kommetje. Al zijn hoop is gebaseerd op dat stomme harige beest, alsof alleen zijn komst de aanval nog kan stoppen.

'Straks is het te laat,' beweert Kittel.

'We moeten wachten,' zegt Debner. 'Als we ons nu gaan melden bij de verdediging worden we gelijk naar het front gestuurd.'

'Het front is hier,' roept Kittel. 'Hier!' Zijn gezicht is asgrauw. Hij heeft een besluit genomen, zo lijkt het. Hij hoeft alleen nog maar langs de barrière te lopen. Op weg naar de verwoesting en de chaos. 'Het front is hier,' zegt hij nogmaals, terwijl hij zich langs de hoop met stenen worstelt.

Ori wacht in spanning af tot de eerste onvermijdelijke geluiden zullen komen. Geweerschoten, bevelen, geschreeuw van de vijand. Er gebeurt echter niets. Zijn bondgenoot verdwijnt achter de barrière en er klinkt geen enkel geluid, alleen de vage, lage brom aan de randen van de stad blijft over.

'Kittel, is het hondje daar nog?' vraagt hij.

Juli '74

Ori begint zich steeds meer te ergeren aan al die opgewonden Duitse supporters in de bus. De dikzak in de stoel voor hem is de ergste. Met zijn nasale stemgeluid schalmt hij strijdliederen door de bus. Het gaat over zijn helden uit het Duitse elftal, zoals Sepp Maier en Gerd Müller. Hij zingt over de zekere winst op het elftal van de Polen vanavond. Die wedstrijd is wat hem betreft al gewonnen. Duitsland komt in de finale aankomende zondag.

Hij probeert zijn mateloze gebral te negeren, maar dat is onmogelijk. Net zoals het wereldkampioenschap voetbal deze dagen niet te vermijden is. In hun hotel hangen posters met het groene logo met de tekst 'WM74'. Het is de hele dag op de televisie. Zelfs hier, voor hem op de stoel, zijn stickers geplakt van twee stripfiguren in de witte kleuren van het Duitse elftal. Ze houden gebroederlijk een bal vast en zwaaien irritant vriendelijk naar hem. Hij is nog maar vierentwintig uur in Duitsland en overal wordt hij besprongen door vrolijke kleuren en harde geluiden. Alsof het land het grauwe oorlogsverleden heeft afgeschud en zich deze zomer wil verliezen in een orgie van uitbundigheid.

Liv heeft haar ogen gesloten. Sinds het vertrek bij het hotel van Heidelberg houdt ze zijn hand stevig vast. Het lijkt alsof ze hem in zijn vingers knijpt en hem aanspoort om vooral niets over het gebral te zeggen. Nog even volhouden, ze zijn er bijna. Hij probeert zijn aandacht naar minder opvallende zaken te verplaatsen: het zachte schudden van de bus, de dieselmotor die hij tussen het geschreeuw kan horen, maar vooral de donkere wolken die al een aantal uren met de bus meereizen en zich steeds meer samenpakken naarmate

ze dichter bij het Waldstadion van Frankfurt am Main komen. Het beste is om zich gewoon op de zachte handen van Liv te concentreren en niet op zijn eigen lichaam. Hij heeft lelijke handen met donkere rimpels waar nog steeds de modder van de schuttersputten van de oorlog op zichtbaar is. Hij heeft ze bij zijn terugkeer in Nederland vaak gewassen, geboend zelfs, maar de modder bleef. Zoals alles uit de oorlog aan hem is blijven kleven. De herinneringen, de schuld, de gemiste kansen.

Haar handen zijn nog zacht en haar vel is prachtig gebruind door de zon. Voor het eerst durft hij naar haar geaaltrekken te kijken, langer dan hij tot nu ooit gedaan heeft. Ze is onschuldig en puur.

‘We gaan winnen. Juist?’

De dikke supporter hangt met een rood aangelopen hoofd over zijn stoel heen en schreeuwt naar een groep Duitsers achter in de bus. Ze reageren met nieuwe aanmoedigingen.

Ori knikt instemmend. Hij is ouder en nog een Nederlander ook. De meeste supporters zijn hoogstens dertig jaar. Dat scheelt snel zo’n veertig jaar met hem. Hij moet met ze meedoen om niet uit de toon te vallen.

De Duitser hangt met zijn harige borst over de stoel heen, zijn gezicht dicht bij Liv in de buurt. Eigenlijk is een hoofdknik te veel eer voor die halfdronken figuur met zijn vale zwarte snor en zijn glazige ogen.

‘Of denk jij soms van niet?’ vraagt hij tartend. ‘Twijfel jij aan de kracht van ons team? Denk je dat wij niet van de Polen en van de Nederlanders kunnen winnen?’

Ori geeft hem geen antwoord. Het liefst zou hij zijn hoofd willen vastpakken en hard tegen het klaptafeltje voor hem willen duwen. De kille woede van vroeger bestaat nog steeds. Hij heeft het na de oorlog diep weggestopt, maar

sinds zijn aankomst in Duitsland is de onrust er weer. Het is niet opgelost of verdwenen. Het is alleen maar een tijd onderdrukt geweest. Hij mag de woede echter niet loslaten waar Liv bij is. Ze mag er niet door aangetast worden.

De supporters beginnen aan een lied dat steeds harder klinkt. Ze hebben al eerder samen in de bus gezongen, maar nog niet eerder zo fanatiek. De dikke man huilt bijna van trots en pakt een Duitse vlag en zwaait ermee naar de anderen.

Ori herkent het gedrag. Ook wat dat betreft is er nog niets veranderd. Onder de juiste omstandigheden en in de handen van een fanatieke volksmenner kan deze zogenaamde trots en vrolijkheid omslaan in een instrument van haat en vernietiging.

Hij neuriet het gezang zachtjes mee om niet uit de toon te vallen. Hij ergert zich aan zijn eigen gedrag en stopt met neuriën.

‘Wat een drukte hier,’ zegt Liv verwonderd. Ze opent haar ogen. Ze is van een nieuwe generatie, ze heeft geen tastbare herinneringen aan de oorlog. Ze kijkt verwonderd naar al die opwindende om haar heen. Voor haar is het onschuldig vermaak. Ze kan het gevaar ervan niet overzien. Toch weet ze waarschijnlijk meer over de oorlog dan hij. Tijdens de logeerpartij in Eijsden zag hij dat ze een dik boek over de oorlog had meegenomen dat alles verklaarde in hoofdstukken. Maar ze heeft niets tastbaars, geen modder in de groeven van haar handen, geen gefluit van de ontploffingen in haar oren, geen terugkerende gedachten die zich elke dag bij haar opdringen.

Door het boek lijkt de oorlog een afgesloten geheel, een voorzienbare reeks van gebeurtenissen met een duidelijke oorzaak en een onvermijdelijk einde. Maar voor hem is het

nog steeds een ingewikkeld kluwen van chaotische gebeurtenissen zonder begin en zonder einde. Voor hem is er niets verklaard of beëindigd. Zodra je erop inzoomt, verdwijnt elke logica en verschijnt er een onbegrijpelijke wereld. Het is hem nooit gelukt om daar samenhang of oorzaak en gevolg in te zien. En eigenlijk wil hij dat ook niet meer. Bij elke poging tot ordening komt er een besef van tekortkoming bij hem naar boven. Van schuld zelfs.

Drie dagen geleden stond Liv ineens voor de deur van zijn woning in Eijsden. Na al die jaren van stilte waarin hij geen contact met haar had. Wat kon hij anders doen dan haar binnenlaten en een kamer voor haar inrichten? Zijn woning is oud en verstild in de tijd, net zoals hij zelf. Hij schaamde zich voor de muf ruikende slaapkamer waarin ze mocht logeren. Maar ze kwam uit het niets en onaangekondigd. Tijdens de avondmaaltijd begon ze ineens vragen te stellen over voetbal en over het begin van de oorlog. Kende hij de spelers van het Nederlands elftal? Hield hij van voetbal? Wat er is gebeurd bij de inval op Nederland, waar stond hij op wacht, heeft hij geschoten? Nog voor hij een kuil met jus in de andijvie kon drukken, keek ze hem voor het eerst echt aan en vroeg over Tony. Hij is de rookworst gaan snijden tot er kleine dunne plakjes op de borden lagen. Zo dun dat ze vermengden met de jus. Hij schoof de plakjes op haar bord; dat was ook precies wat hij haar wilde geven, schilfertjes informatie. Hoe zou hij haar iets kunnen vertellen over Tony? En wat weet hij nu van voetbal?

‘Wil je er mosterd bij?’ heeft hij na een tijdje gevraagd.

Ze knikte en haar lange blonde haar bewoog mee. Vervolgens hebben ze gegeten, zwijgend.

Bij het toetje begon ze ineens over de gevangenis in mei '45, alsof zij het recht heeft om heen en weer te springen